

1 - МОДУЛЬ. ҰЛТТЫҚ САНАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ КОНТЕКСТІНДЕГІ ТҰЛҒА ПСИХОЛОГИЯСЫ

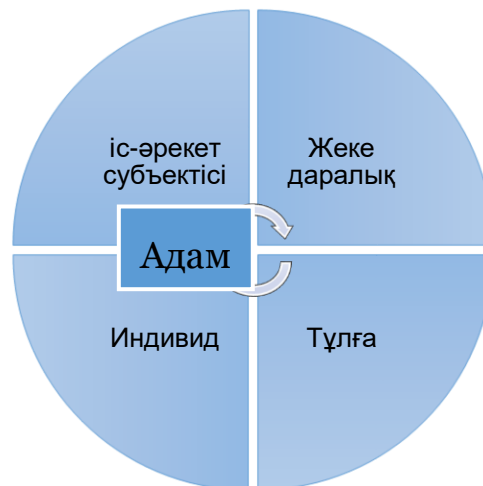
1 - ДӘРІС. ТҰЛҒА ПСИХОЛОГИЯСЫНДАҒЫ ТҰЛҒА ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ САНА МӘСЕЛЕЛЕРІ

Оқытушы Айдосова Ж.

Жеке тұлғаның дамуы мен қалыптасуы мәселесінің көп ғасырлық тарихы бар. Ол көп аспектілі және әр түрлі ғылымдардың тоғысында қарастырылады. Ертедегі грек ғалымдары жеке тұлғаның дамуына табиғи тума қабілет, қоршаған орта да әсер етеді деп есептеген.

Тұлға деп жеке әлеуметтік даму барысында бойына әлеуметтік және өмір үшін маңызды қасиеттерді жинаған адамды атаймыз. Адамның танымдық психикалық процестерінің немесе әрекеттерінің жеке дара стилі даму ерекшеліктерін сипаттайтын қасиеттер тұлға қасиеттері қатарына жатқызылмайды, тұлғаның қасиеттері болып адамдар мен қоғамға қатысты көрініс беретін қасиеттер саналады. Адам тұлға болып тек әлеуметтік ортада қалыптасады.

Адамды жүйелі зерттеу мәселелерін қарастырған Б.Г.Ананьев және оның шәкірті В.А. Ганзеннің айтуы бойынша, адам төрт макроқұрылымнан тұрады. Олардың қатарына индивид, тұлға, іс-әрекет субъектісі, жеке даралық жатқызылған (1-сурет).

1 сурет – Адамның жүйелік құрылымы(Ганзен, 1984).

Адам биологиялық құбылыс ретінде *индивид* болып табылады. Биологиялық түр болғандықтан әр адамның туа біткен ерекшеліктері бар, мысалы, дене құрылысы тік жүруге мүмкіндік береді, ми құрылымы

интеллектің дамуын қамтамасыз етеді, қол құрылысы еңбек құралдарын пайдалануға мүмкіндік береді, осы белгілер адам баласын хайуаннан ажыратады.

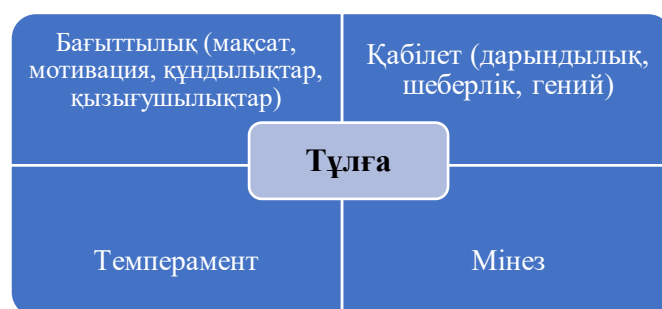
“Индивид” ұғымы адамды белгілі биологиялық қасиеттерді иеленушіретінде сипаттайды.

Индивид ретінде туылған адам қоғамдық өзара қатынастар мен процестер жүйесіне қосылады, нәтижесінде ерекше әлеуметтік сапа иеленеді, **тұлға** болып қалыптасады.

Бұл оның негізгі сипаты, себебі қоғамдық өмір және қоғамдық қатынастар, ұжымдық еңбек адамының биологиялық дене құрлымын өзгертіп, өзіне бағындырды. Сонымен қатар, адам түрлі кәсіби мамандық иегері ретінде **іс-әрекет субъектісі** болып қалыптасады.

Өз кезегінде, осы үш деңгейдің даму ерекшеліктері нақты адамның қайталанбастығын сипаттап, оның **жеке даралығын** анықтайды. Даралық дегеніміз жеке тұлғаның психологиялық ерекшеліктерінің қайталанбас қиысуы түрінде байқалатын нақты өзгешілігі деп түсініледі.

Сонымен, “тұлға” ұғымы адамды әлеуметтік тіршілік иесі ретінде сипаттау үшін керек.

2-сурет – Тұлға құрылымы (В.А. Ганзен, 1984)

В.А. Ганзеннің жүйелік талдау әдістемесіне сәйкес, тұлға құрылымына темперамент, мінез, бағыттылық (мақсат, мотивация, құндылықтар, қызығушылықтар) және қабілет кіреді. Бұл психологиялық сипаттамалар адамның әлеуметтік даму барысында қалыптасып, қарым-қатынас жетістігінің негізі болып табылады.

Әрбір әлеуметтік ортаның өз мәдениеті мен дәстүрлері бар. Тіл, мәдениет пен дәстүрлер ұлтаралық ерекшеліктерді анықтайтын өлшемдер. Осы тұрғыда әрбір адам нақты бір ұлт өкілі және сол ұлттың мәдениетін танытатын субъект. Ұлттық сана адамға өзін нақты бір ұлт өкілі және сол ұлттың құндылықтарын ұстанушы субъект ретінде тануға мүмкіндік беретін ұғым. Ол халықтың әлеуметтік даму барысында қалыптасады.

Ұлттық сана халықтың тұрмыс-тіршілігімен, тілімен, құндылықтар жүйесімен тығыз байланысты. Ұлттық сана халықтың әлеуметтік-мәдени, экономикалық, саяси тарихымен бірге қалыптасады. Осы тұрғыда ұлттық сана адамның өзін сол этностың бір бөлігі, сол әлеуметтік құндылықтардың өкілі ретінде тануына көмектеседі. Адам өзін өзге ұлт өкілдерінен ажыратып, өз ұлтына қатыстырады.

Бұл Б.Ф. Поршневу сыйған «бізжәнеолар»антитезасын суреттеп, ұлттық, этностық сана формуласын қалыптастырады. Ұлттық сана негізіне адамның өзінің бір «түбірге» қатыстығы, яғни өз халқының тарихына, рухани құндылықтарына, жетістіктері мен жеңістеріне қатыстығын ұғынуы жатады.

Ұлттық сана халық бірлігінің басты факторы мен механизмі. Ол тілде, халық дәстүрлерінде, аңыздар мен ертегілерде, әлеуметтік және тұрмыстық қарым-қатынаста, сөйлеу мәдениетінде, әдет ғұрыпта көрініс алады.

Қазақтың ұлттық деңгейіне қарасақ, ұлттық сана дегеніміз елдің өткен тәжірибесі мен өзінің бойындағы бар мүмкіндігін (адамгершілік, қабілет, білім) қатар иеленіп, қоғамында орыналып, өзекті болып отырған әлеуметтік мәселелерге жауапкершілікпен қарайтын, жеке басына ие және қоғамын игілікке жетелей білетін, өз болашағына жауапты, ел болашағына ізгілік әкелетін нәрселерді танып, иелене алған адамның түсінігін, ұғымын, ой өрісін, іс-әрекетін айтамыз.

Осыған байланысты Әл-Фараби мемлекетіне қызмет ететін адамның бойында болуы тиіс қасиеттерді былайша сомдаған: «болмыс мінсіздігі, әлеуметтік ортаға бейімділік, түсінік, ел жағдайын түсіне білетін және зерделей алатын қабілеттің, есте сақтау қабілетінің болуы.

Алғырлық, аңғарымдылық, сезімталдық, ақылды болу, сөзгешешен, өнер, білімге құштарлық, жалықпайтын, іздене білетін, еңбекқор, қиындыққа төзімді, барлығына қылмен зерделеп, сабырмен қабылдайтын мінез, ұқыптылық, үлгерімді, қанағатшыл, ар - намысы, ұяты мол, иманды, шыншыл, рухы биік, елін сыйлайтын, тектілікті сүйетін, тарихты білетін, ізгі нәрселерге ғана ұмтылатын, оңай олжа табуға жирене қарайтын, әділетті, шынайы, қайрымды, рақымшыл, ақкөңіл, зұлымдығы жоқ, кез- келген жағдайда дұрыс шешім қабылдай білетін, батыл, ер жүрек адам. Осы әл-Фараби сомдаған кісілік қасиеттер ұлттық сана негізінде жеке адам мен ел болмысының бойында ұялайды, ұлттық мінезді қалыптастырады.

Сонымен қатар, жеке тұлғаның 3 ерекшеліктерін атап өткен жөн:

Біріншіден, жеке тұлғаның қасиеттерінің **тұрақтылығы**. Жеке тұлғаның психикалық көріністерінің өзгермелілігіне қарамастан, оның психикалық келбетінің салыстырмалы тұрақтылығы анық байқалады.

Екіншіден, бұл – жеке тұлғаның **бірлігі**, жеке тұлғаның психикалық үрдістерінің, психикалық қалыптың және психикалық қасиеттердің тығыз байланысы мен өзара тәуелділігі.

Жеке тұлға біртұтас бірлікті білдіреді, әрбір қасиет басқалармен тығыз байланысты. Мәселен, табандылық мақсатқа жету ептілігі ретінде қиындықтар

мен кедергілерді жеңе отырып, жоғары моральдық және дамыған ұжымдық сезімдермен бірлікте ғана жағымды мәнге ие болады. Сондықтан да жеке тұлға “жеке бөліктерге” бөлініп қалыптаспайды, тәрбиеленбейді, әруақытта да жеке тұлға тұтас, бірлікте қалыптасады, тәрбиеленеді.

Үшіншіден, бұл – жеке тұлғаның **белсенділігі**, қоршаған дүниені өзгертуге, түрлендіруге бағытталған көптеген және жан-жақты іс-әрекетте бейнеленеді.

Жеке тұлғаның қалыптасуына орта, яғни адам және қоғам өміріндегі әлеуметтік-экономикалық, тарихи қалыптасқан жағдайлар әсер етеді. Орта макро және микро болып бөлінеді.

Макро-орта бұл -адамға қажетті әлеуметтік-экономикалық ықпалдардың мол жиынтығы (өндіргіш күштер мен өндірістік қатынастар деңгейі, өмірдің қаржы жағдайлары, мәдениеттің даму деңгейі, бұқаралық ақпараттар құралдары).

Микро-орта бұл — адамның ең жақын қарым-қатынас ортасы, ол — адамды әрдайым қоршайтын және оның дамуына әсер ететін өзара байланысты заттар, құбылыстар мен адамдар әлемі.

Жеке тұлғаның дамуы мен қалыптасуына, белгілі бір мөлшерде, табиғи немесе географиялық орта, ауа райы, табиғат жағдайлары әсер етеді. Орта компоненттері және олардың адам дамуына әсері:

1. Табиғи және географиялық орта (ауа райы, табиғат жағдайлары). Адам организмнің мүмкін болатын күштерін оятады.
2. Әлеуметтік орта (макро-орта): а) өндіріс күштерінің дәрежесі; ә) өндіріс қарым-қатынастарының деңгейі; б) өмір сүрудің материалдық жағдайы; в) мәдени даму дәрежесі; г) бұқаралық ақпарат құралдары; д) техникалық құралдар.

Қоғам адамға талап қояды, мінез-құлық үлгісін береді, санаға әсер етеді, белгілі көзқарас енгізеді. Даму жағдайын қамтамасыз етеді.

3. Микро-орта (үй-іші ортасы, баланы қоршаған жақындарының ортасы, аула, көше әсерлері). Талап-тілектерді анықтайды, құндылықтырды қалыптастырады, қарым-қатынас негізін қалайды.

Туа біткен қасиеттер әлеуметтік ортада қалыптасып, тұлғаның тұрақты жеке дара ерекшеліктерін құрайды. Адамның тұлғалық ерекшеліктерін оның өзіне және қоршаған ортасына деген қатынасы, мінез-құлық анықтайды.

Бұл қасиеттер психология ғылымында «Үлкен бестік» (Big 5) моделінде анықталып, сипатталады. Бес факторлы «Үлкен бестік» сауалнамасының әдіснамалық негізін америкалық психологтар Р. МакКрае мен П. Коста 1983-1985 жж. аралығында жасаған.

Р. МакКрае мен П. Костаның пайымдауынша, бес тәуелсіз айнымалылар, яғни адамды психологиялық тұрғыдан сипаттайтын темперамент пен мінездің тұлғалық факторлары арқылы тұлғаның объективті психологиялық портрет-моделін білуге жеткілікті деп есептейді.

Бес факторды OCEAN аббревиатурасы арқылы жаттап алуға болады, олар: «тәжірибеге ашықтық (openness)», «адалдық (conscientiousness)» «экстраверсия (extraversion)», «ақкөңілділік (agreeableness)», «нейротизм (neuroticism)».

1-кесте. Тұлғаның сипаттамалары

Тұрақты тұлғалық қасиеттер	Жоғарғы полюс сипаттамасы
Экстраверсия-интроверсия	Қарым-қатынас, жағымды эмоция, энтузиазм, өзіне сенімділікпен бағаланады (мысалы, «Маған дене шынықтырумен айналысқан ұнайды», «Маған жаңа достар мен таныстар табу ұнайды», «Маған бейтаныс адамдармен сөйлескен ұнайды»)
Ақкөңілділік-оғаштық	Тартымдылық, сенім, альтруизм, қарапайымдылық және ашық ойлау қабілетімен бағаланады (мысалы, «Адамдар мені ашық-жарқын және мейірімді адам деп санайды», «Мен барлық адамдарға мейірімді болуға тырысамын», «Мен әрдайым біреуге қол ұшын беріп немесе қиындықтарын бөлісуге дайынмын»).
Адалдық - табиғи	Нормаларды қадағалау, сенімділік, жауапкершілік, құзыреттілік, жетістікке жету және өзіндік реттеу сапаларын бағалауға арналған (мысалы, «Мен барлық нәрседе тазалық пен ұқыптылықты бағалаймын», «Мен жұмысқа жауапкершілікпен және мұқияттылықпен қараймын», «Дүкенде өзім алғым келген заттарды әдетте ұзақ уақыт таңдаймын»).
Нейротизм—эмоциялық тұрақтылық	Эмоциялық тұрақсыздық, алаңдаушылық, қастық, мазасыздық, қырсықтық, депрессиялық, өзіне сенімсіздікті анықтауға бағытталған (мысалы, «Кейде болмашы нәрселерге менің көңіл-күйім түседі», «Кейде мен өзімді жалғыз, мұңды және қолымнан ештеңе келмейтін сияқты сезінемін», «Егер мен сәтсіздікке ұшырасам, әдетте өзімді кінәлаймын»).
Тәжірибеге ашықтық - консервативтілік	Мәдениет деңгейі, интеллект, идеяларды жинақтау дағдысы, танымдық қабілеттер, жаңа білімдерге сезімтал болумен байланысты (мысалы, «Барлық жаңашылдық менің қызығушылығымды тудырады», «Маған күтпеген жағдайлар ұнайды», «Жауабы алдынала белгілі нәрселер маған қызықты емес»).

Экстраверт

Ерекше қасиеттері: көпшіл, ұжымдық іс-шаралар мен ойын сауыққа құмар, достары мен таныстар шеңбері кең, уақытты қызықты өткізуге болатын адамдармен қарым-қатынас орнатуды қажет етеді, өзін оқумен немесе жұмыспен жүктегенді ұнатпайды, әсерлі сезімдерге құштар, жиі тәуекелге барып, алғашқы ұшқын сезімге беріліп, ойланбай әрекет жасауы мүмкін.

Экстраверттер қамсыз оптимист және өзгерістерді ұнатады. Олар өз сезімдері мен іс-әрекеттерін қиын қадағалайды, сондықтан ашуға берілгіш болуы мүмкін. Экстраверттер – батыл адамдар. Жұмыс орындауда олар, әдетте, жылдамдыққа бағытталған, бірқалыпты жұмыстан тез жалығады. Экстраверттер адамдармен жұмыс жасағанды ұнатады.

Іс-әрекетте экстраверттер, интроверттерге қарағанда, есінен ақпаратты тез алып, қиын тапсырмаларды уақыт дефициті жағдайында жақсырақ орындайды. Олардық қысқа мерзімді еске сақтау қабілеті жақсы. Экстраверттер өздерін кешкі мезгілде сергек сезініп, түстен кейінгі уақытта жақсы жұмыс жасайды. Мұндай адамдар мақтауға сезімтал болады.

Интроверт:

Ерекше қасиеттері:

Өз ісінің жөнделігіне сенімсіздік, айналасындағы болып жатқан жағдайларды елемейді; өзге адамдардың пікіріне қарағанда, өз күші мен тілектеріне сенімділік танытып; нақты құбылыстарға қарағанда, абстрактілі идеяларға таңдау береді.

Интроверттердің көңіл-күйлері бірқалыпты, аздап түсіріңкі болады. Олар өздерінің жеке басты шаруалары мен сезімдеріне алаңдайды. Мұндай адамдар, әдетте, ұстамды, ұяң, өзі туралы айтқанды ұнатпайды, және өзгелердің мәселерімен қызықпайды. Олар адамдармен сөйлескенге кітаптарды артық көреді. Интроверттер қызметте теориялық және ғылыми істерді таңдайды.

Оқуда олар экстраверттерге қарағанда айқынды нәтижелерге жетеді. Интроверт адамдар өз болашағын жоспарлағанды ұнатады, алғашқы ниет пен әуестеріне сенбейді, сатып алуда мұқият ақылға салады және өз сезімдерін қатаң қадағалайды.

Осындай психологиялық сипаттамадағы адамдар бірқалыпты жұмысты жақсы көтереді, зейінді қажет ететін істерде табысты, тыныштық жағдайында және күннің алғашқы жартысында жақсы жұмыс жасай алады. Олар мақтауға қарағанда, жазалауға сезімталдық танытады.

Ақкөңілділік

Ерекше қасиеттері:

Адамдарға деген позитивті қатынас, өзге адамдар жанында болу қажеттілігі. Әдетте, бұл қайырымды, жауапты адамдар, олар өзгелерді жақсы түсінеді, өздерін басқалардың аман-саулығына жауапты сезінеді, өзгелердің кемшіліктеріне түсінікпен қарай алады.

Мұндай адамдар ұжымдық іс-шараларды қолдап, ортақ іске жауапкершілікпен қарайды, өз міндеттеріне алған істі адал әрі жауапты орындайды. Өзгелермен қарым-қатынаста бұл адамдар қайшылықтардан

қашады және бәселестікті ұнатпайды; бақталастықтан гөрі ынтымақтастықты артық көреді. Топта мұндай адамдар сыйлы болады.

Оғаштық

Ерекше қасиеттері:

Тәуелсіз және дербес болуға ұмтылыс. Мұндай адамдар қарым-қатынаста ара қашықтықты сақтауға тырысады және өздерінің жеке көзқарасын ұстанады. Олар қоғамдық істерден қашады және өз міндеттері мен уәдесіне ұқыпсыз болады.

Бұл фактордағы адамдар өзгелерге суыққандылық танытып, сөйлескен адамдарын түсінбеуі мүмкін. Оларды алдымен өздерінің жеке басты мәселелері алаңдатады. Олар бәсекеде өз мүдделерін өзгелердікінен биік қойып, қорғап қала алады.

Мұндай адамдар, әдетте, әр істің кемеліне жетуге тырысады. Өз мақсатына жету үшін олар барлық жолдарды пайдаланады. Мұндай сипаттағы адамдар басшылыққа сирек демократиялық жолмен жетеді.

Адалдық

Ерекше қасиеттері:

Іс-әректі ерікті басқару; ұқыптылық, жауапкершілік, міндеттілік, нақтылық пен мұқияттылық секілді қасиеттер тән. Мұндай адамдар тәртіп пен жайлылықты ұнатады, істе табандылық танытып, биік жетістіктерге жетеді.

Олар моральдық принциптерді ұстанады, қоғамда қабылданған іс-әрекет тәртібі мен нормаларын бұзбайды, тіпті ол нормалар бос формальдылық болып көрінсе де.

Жоғары ұқыптылық пен саналық өзін-өзі жақсы басқару мен жалпы адамзаттық құндылықтарды бекітуге ұмтылыспен жақсы үйлеседі. Мұндай адамдар өздерін сезімдеріне толық ерік беретіндей еркін сезіне алмайды.

Табиғи

Ерекше қасиеттері:

Бұл типтегі адам өмірінде еріктік қасиеттерді сирек танытады, өмірін қиындатпауға тырысады. Ол «жеңіл өмір» іздейді. Бұл тұлғаға табиғи іс-қимыл, қамсыздық пен ойсыз іс-әрекеттер тән.

Мұндай адам жұмысына ықылассыз қарайды және мақсатқа жету жолында табандылық танытпайды. Ол қоғамда қабылданған талаптар мен мәдени іс-қимыл нормаларын орындауға күш салмайды және моральдық құндылықтарға ерінін шүйіріп қарауы мүмкін.

Мұндай сипаттағы адам бейтарап әлеуметтік іс-әрекеттерге бейім болады. Өз пайдасы үшін өтірік пен қулыққа баруы мүмкін. Мұндай адам болашағын ойламай, бір күнімен өмір сүреді.

Нейротизм

Ерекше қасиеттері:

Импульсивті іс-әрекеттері мен эмоцияларын басқара алмау. Іс-қимылда бұл жауапкершіліктің болмауы, шындықтан жалтарту, қыңырлық болып

көрінеді. Мұндай адамдар өздерін шарасыз, өмірлік қиындықтарға төтеп бере алмайтындай сезінеді.

Олардың іс-әрекеті көбіне жағдайға байланысты болады. Олар үреймен жағымсыз жаңалықтарды күтеді, депрессияға тез түседі. Мұндай адамдар психологиялық қысым бар стресстік жағдайда нашар жұмыс жасайды. Әдетте олар өзін-өзі бағалауы төмен және ренжігіш болып келеді.

Эмоциялық тұрақтылық

Ерекше қасиеттері: өз-өзіне жеткіліктілік, өз күшіне сенімділік, эмоциялықкемелділік. Олар байсалды, өз жоспарлары мен құштарлықтары тұрақты, көңіл-күйдің кездейсоқ өзгерістеріне берілмейді. Мұндай адамдар өмірге шынайы әрі байыппен қарайды, өмір талаптарын жақсы ұғынады, өз-өздерінен кемшіліктерін жасырмайды, болмашы заттарға көңілдері бұзылмайды, өздерін өмірге бейімді сезінеді. Эмоциясытұрақты адамдар ең жағымсыз жағдайда да байсалдылық пен суыққандылықты сақтай алады. Олар көбінесе көтеріңкі көңіл-күйде жүреді.

Тәжірибеге ашықтық

Ерекше қасиеттері:

Өмірге деген жеңіл көзқарас. Мұндай адам өзінің әр қадамын есептеп, материалдық жағдайын жақсартуға бар күшін жұмсайтын адамдарды түсінбейтін қамсыз және жауапкершіліксіз болып көрінеді. Ол өмірге ойын секілді қарайды, оның кейбір іс-қимылдары өзгелерге жеңілтектік болып көрінеді.

Бұл типтегі адам өмірдің түрлі жақтарына қызығушылық танытып, өз әуестігін қанағаттандырады. Ол оқуда зейінді болғанымен, жүйелі түрде ғылымға ден салмағандықтан, ғылымда үлкен жетістіктерге сирек жетеді. Мұндай адам жалғанды шындықтан жиі айыра алмайды. Ол көбіне парасатты мағына емес, өзінің сезімдері мен интуициясына сенеді, күнделікті тіршілік істері мен міндеттеріне аз көңіл бөледі, ондай жұмыстан қашады.

Бұл эмоциялық, экспрессивті, эстетикалық және көркемдік талғамы бар адам. Тәжірибеге ашықадамдар кең қызығушылық, дамыған қиял, икемді ақылға, ерекше және эстетикалықсезімталдыққа ие, олардыжаңашылдық пен ерекшелік қызықтырады. Кең мағынадаоларды зерттеушілер деп атауғаболады.

Олар мәселені шешудегі жаңақадамғаашық, өзіндік талдау мен рефлексияға бейімдіктерімен ерекшеленеді. Мұндайадамдар кәсіпкер ретінде, сәулетші, суретші, ғалым-теоретик ретінде (әлеуметтік және жаратылыстануғылымында) жетістікке жете алады.

Консервативтілік

Ерекше қасиеттері:

Шыншыл, күнделікті өмірге жақсы бейімделген. Ол өмірге парасатты әрі шынайы қарайды, дерексіз ойға қарағанда, материалдық құндылықтарға көбірек сенеді. Ол көбіне өзінің материалдық мәселелеріне бас ауыртады, қайратты еңбектеніп, жоспарларын жүзеге асыру жолында табандылық

танытады.

Ол икемсіз, әртістік қабілеті жоқ, күнделікті өмірде юморға орын бермейтін, қызығушылықтары мен әдеттерін өзгертпейтін адам. Бұл адам өмірдегі жылдам өзгерістерді ұнатпайды, айналасындағы барлық затта тұрақтылық пен сенімділікті бағалайды.

Ол сентименталды болмағандықтан, оны өз-өзінен шығару және жасаған таңдауына әсер ету өте қиын. Бұл адам өмірдегі барлық жағдайларға логикалық өлшеммен қарап, дұрыс түсінік пен тәжірбиелік пайда іздейді.

«Үлкен бестік» теориялық моделінің танымалдылығы, адамды интегралды жүйе ретіндесипаттайды және «Адам» жүйесінің ішкі құрылымдарына сәйкес келеді.

1-дәріс бойынша тексеру сұрақтары, сұрақтарға жауап беріп өз біліміңізді бекітесіз:

- 1.Тұлғаның психологиялық анықтамасын айтыңыз
- 2.Тұлғаны жүйелік талдаған В.А. Ганзеннің түсінгін қалай талдайсыз?
- 3.Тұлғаның негізгі қасиеттері қандай?
- 4.Үлкен бестік ұғымын талдаңыз
- 5.Тұлға және ұлттық сана түсініктерін арақатысты талдаңыз

Әдебиеттер:

Негізгі:

- 1 Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.
- 2.Ганзен В.А. Системные описания в психологии. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1984. – 176 с.
- 3.Жақыпов С.М. Жалпы психологияға кіріспе. – Алматы, 2013.
- 4.Жарықбаев Қ.Б. Жантану негіздері. - Алматы, 2002ж.
- 5.Жарықбаев Қ.Б., Санғылбаев О.С. Психология. Энциклопедиялық сөздік.-Алматы, 2011
- 6.Намазбаева Ж.И. Жалпы психология: оқулық/ - Алматы: Абай атын. ҚазҰПУ, 2006.- 294.

Қосымша әдебиеттер:

- 1.Жолдасова М.К., Борбасова Г.Н., ДжералдМэттьюс, Күстубаева А.М. «Үлкен бестік» бес факторлы тұлғалық сауалнамасының қазақ тілді нұсқасын бейімдеу туралы. – Алматы: Қазақ университеті. Хабаршы. Психология және социология сериясы. – № 4 (67), 2018. – 124-133 б.
- 2.Гиппенрейтер Ю.Б. Введение в общую психологию.- М., 2009.
- 3.Немов Р.С. Психология: В 3 кн. – Кн. 1. – М., 2013.
- 4.Хон Н.Н., Рогалева Л.Н., Ким А.М., Айдосова Ж.К., Алдабергенов Н.А. Личностная модель «большая пятерка», системный подход и эффективность трудовой деятельности. – Алматы: Қазақ университеті. Вестник серия

психология и социология. – No 1 (72), 2020. – С. 85-93//
<https://doi.org/10.26577/JPsS.2020.v72.i1.08>

5.Хромов А.Б. Пятифакторный опросник личности. – Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, 2000. – 23 с.

Интернет-ресурстар:

1.<http://www.psychology.ru>

2.<http://www.flogiston.ru>

3.[http://www.colorado.edu/VC Research/integrity/human research/CITI.htm](http://www.colorado.edu/VC_Research/integrity/human_research/CITI.htm)

4.Cyber Bear (<http://cyberbear.umt.edu>)

5. hs.umt.edu › psychology